

Романюк Віталій Володимирович,

старший викладач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Однією з форм закінчення досудового розслідування кримінального провадження є звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності. Одним із питань, яке виникає при його реалізації є питання вибору конкретного виду звільнення неповнолітнього підозрюваного від кримінальної відповідальності. Щодо самої можливості звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, то слушно зазначено, що така можливість стала результатом погляду на злочини неповнолітніх як на наслідок несприятливого соціального середовища, а їх вік вказує на несформованість особистості і необхідність виховання, а тому засобом реагування на їх правопорушення стало перевиховання, реабілітація [6, с. 529], а заходи, що до них застосовуються, як правило, є заходами індивідуальної профілактики [5, с. 118]. І ця гуманістична ідея втілюється, як зауважує Ю. М. Грошевий, у комплексний кримінальний та кримінальний процесуальний інститут [3, с. 34], де нормами матеріального права врегульовані підстави звільнення, а нормами процесуального права визначена сама процедура звільнення.

Стосовно підстав звільнення від кримінальної відповідальності, то чинний КК передбачає такі їх види: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст. 97). Окремо згадаємо акт амністії чи помилування (ст. 85). І до неповнолітнього фактично можуть бути застосовані всі з наведених вище видів звільнення. Постає питання про вибір виду звільнення, адже за певних обставин одночасно можуть існувати підстави для застосування до неповнолітнього різних видів звільнення, наприклад ст. 45 (якщо вона після вчинення злочину щиро покалася) та ст. 47 (щиро покалася) КК України або ст. 46 (якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки) та ст. 45 (повністю відшкодувала завдані нею збитки) КК України.

У цьому контексті зауважимо, що в юридичній науці склалася позиція окремих науковців, суть якої полягає у виділенні і необхідності застосування щодо неповнолітніх спеціальної норми, у нашому випадку ст. 97 КК України. Так, зазначається, що спеціальна підстава закриття справи щодо неповнолітніх своїм змістом охоплює визначені в законі умови звільнення внаслідок зміни обставин, у зв'язку з дійовим каяттям і у зв'язку із примиренням із потерпілим, відповідно автор пропонує нормативно закріпити пріоритет

звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за однакових умов із застосуванням примусових заходів виховного характеру разом з іншими підставами [7, с. 132–135]. І така позиція знаходить підтримку. Наприклад, А. Є. Голубов вказує на необхідність закріплення в КК пріоритету застосування примусових заходів виховного характеру перед такими, як дійове каяття, примирення обвинуваченого з потерпілим, передача особи на поруки, з огляду на можливість колізії між ними [2, с. 12]. І хоча ці пропозиції ґрунтуються на поділі правових норм на загальні та спеціальні, а також необхідності та доцільності виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, все ж таки слід враховувати і задум законодавця щодо значення відповідних підстав звільнення від кримінальної відповідальності на можливість прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні.

Так, зауважимо щодо характеристики цих видів. У науці кримінального права їх поділяють на дискреційне (ст. 47, 48, 97 КК України) та обов'язкове (ст. 45, 46, 49 КК України) [4, с. 374; 1, с. 199]. Відповідно, якщо є підстави для звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), то такий неповнолітній повинен бути звільнений від кримінальної відповідальності поза інших умов чи думки прокурора чи судді. А якщо є підстави для передачі його на поруки (ст. 47 КК України) чи застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України), то, як свідчить аналіз припису цих норм, такий неповнолітній лише може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо це можливо на думку прокурора чи судді. При цьому зазначимо, що і диспозиції ст. 45, 46 КК України теж передбачають певний виховний вплив та активні дії щодо виправлення неповнолітнього.

Отже, доходимо висновку, що за наявності обов'язкових підстав та виконання неповнолітнім підозрюваним відповідних дій для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45, 46, 49 КК України) прокурор складає клопотання, в якому посиляється саме на ці норми. А вже за наявності підстав, передбачених ст. 47, 48, 97 КК України, підтримаємо позицію наведених вище науковців про пріоритетність застосування до неповнолітнього саме звільнення в порядку ст. 97 КК України [7, с. 135; 2, с. 12]. Як зазначено у літературі, примусові заходи виховного характеру не є кримінальним покаранням, а за своєю юридичною природою є заходами виховання, переконання і попередження вчинення ними правопорушень [4, с. 374]. Більше того, пріоритет звільнення на підставі ч. 1 ст. 97 КК України можна також обґрунтувати тим, що

ця підстава належить до дискреційних видів звільнення (умовою є неухилення особи від застосування до неї примусових заходів виховного характеру) [1, с. 200], адже у разі ухилення неповнолітнього від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягається до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 97 КК України). Це дає можливість впродовж певного часу чинити на неповнолітнього виховний вплив та створювати умови для його ресоціалізації. Вважаємо, що врахування цих рекомендацій сприятиме як належній реалізації відповідних положень КК України, так і забезпечить захист прав неповнолітніх та їх перевиховання.

Отже, право бути звільненим від кримінальної відповідальності це особисте право неповнолітнього підозрюваного і його реалізація здійснюється безпосередньо ним і не може бути доручена захиснику. Захисник лише присутній при виконанні відповідних дій та може просити про включення його зауваження до протоколу. У випадку, коли існують підстави для звіль-

нення від кримінальної відповідальності, передбачені ст. ст. 45, 46, 49 КК України, то захисник повинен звернутися до прокурора із відповідним клопотанням про вчинення дій в порядку ст. 285 КПК України.

У цьому контексті, особливо за наявності підстав для обов'язкових видів звільнення (ст. 45, 46, 49 КК України), вважаємо необхідним доповнити ст. 286 КПК України ч. 5 наступного змісту:

«5. Якщо на стадії досудового розслідування з'являться підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені ст.ст. 45, 46, 49 КК України, сторона захисту має право звернутися до прокурора із відповідним клопотанням про закінчення кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного, прокурор має невідкладно розглянути таке клопотання».

Вважаємо, що врахування наведених нами рекомендацій сприятиме забезпеченню прав неповнолітніх під час вирішення питання про їх звільнення від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 185–207.
2. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 [Електронний ресурс] / А. Є. Голубов ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с.
3. Грошевий Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства : учебное пособие / Ю. М. Грошевой. – Х. : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. – 82 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина / за ред. проф. М. І. Бажанова, проф. В. В. Сташиса, проф. В. Я. Тація. – Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.
5. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
6. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
7. Угольникова Н. В. Освобождение несовершеннолетних от уголовной ответственности / Н. В. Угольникова // Уголовная политика и обеспечение экономической безопасности. Труды акад. Управления. – М., 2001. – Вып. 48. – С. 130–135.

Одержано 24.03.2015